

BOŻENA ZIĘBA

ZAKRES FUNKCJI SOCJALIZACYJNO-WYCHOWAWCZEJ RODZINY

Funkcja socjalizacyjno-wychowawcza, z uwagi na jej trwałość i znaczenie dla jednostki, grupy rodzinnej, jak i szerszego społeczeństwa, należy do najważniejszych spośród funkcji pełnionych przez rodzinę. Pomimo zachodzących przeobrażeń w strukturze i funkcjonowaniu współczesnej rodziny nie znajduje potwierdzenia teza o postępującej redukcji tej funkcji. Ulega ona jedynie procesowi modyfikacji, efektem którego jest — obok ewentualnej redukcji pewnych aspektów tejże funkcji — znaczna intensyfikacja i usamodzielnienie innych spośród nich¹.

Ustalenie zakresu funkcji socjalizacyjno-wychowawczej wymaga rozstrzygnięcia dwóch zasadniczych kwestii, a mianowicie określenia, co będziemy rozumieć przez pojęcie „funkcji” (zwłaszcza zaś „funkcji rodziny”) oraz sprecyzowania i wyjaśnienia pojęć ją współwyznaczających, tj. „socjalizacji” i „wychowania”. Od przyjętych ustaleń zależeć będzie w głównej mierze, jakie zakresy czynności lub działań i jakie ich skutki (efekty) należy zasadnie przypisać analizowanej funkcji. Ustalenia takie mogą być zarazem pomocne przy określaniu relacji i obszarów stychnych między funkcją socjalizacyjno-wychowawczą a innymi funkcjami realizowanymi przez rodzinę. Wskazanie, jakie czynności i działania stanowią treść analizowanej funkcji, mieć będzie nie tylko walor porządkujący, umożliwiający analizę empiryczną, ale i pozwoli przede wszystkim uchwycić kierunek i zakres zmian (intensyfikacja lub redukcja zadań), jakim podlega funkcja wskutek przeobrażeń makrostrukturalnych. Pozwoli ponadto na ustalenie możliwych płaszczyzn i sposobów planowego (w ramach określonego programu społecznego) wspierania rodziny i jej współdziałania z innymi instytucjami wychowującymi, w kierunku eliminowania ewentualnych negatywnych wpływów socjalizacyjno-wychowawczych.

Termin funkcja został przywłaszczony — jak pisze R. Merton — przez wiele dyscyplin naukowych, jak i przez język potoczny. Autor wy-

¹ Pogląd taki prezentuje m.in. J. Turowski; zob. J. Turowski, *Struktura i funkcje rodziny a teoria rodziny nuklearnej*, w: *Przemiany rodziny polskiej*, pod red. J. Komorowskiej, Warszawa 1975, s. 244-247.

różnią i charakteryzuje pięć podstawowych znaczeń przypisywanych powszechnie temu terminowi na gruncie różnych nauk i w języku potocznym, wskazując, iż właściwe dla analizy funkcjonalnej rozumienie tego pojęcia w socjologii czy antropologii kulturowej nawiązuje do jego znaczenia biologicznego (funkcja jako określony typ skutku)².

Zasadniczą cechą różnicującą występującą w literaturze socjologicznej definicji funkcji jest nie tyle sam sposób jej definiowania, co raczej miejsce i sposób zastosowania tego pojęcia w szerszej teorii. Jednym z pierwszych, który w naukowej analizie społeczeństwa posłużył się pojęciem funkcji — nie definiując go wprawdzie w sposób bezpośredni — był E. Durkheim. Postulował, by w procesie wyjaśniania zjawisk społecznych odrębnie badać ich przyczyny i funkcję, jaką dane zjawisko spełnia. Funkcję instytucji społecznej ujmował poprzez wskazanie na zaspokajane przez tę instytucję potrzeby organizmu społecznego (systemu społecznego), rozumiane jako „rola”, jako „konieczny warunek istnienia” tegoż organizmu³.

A. R. Radcliffe-Brown w swej koncepcji funkcji najczytelniej nawiązuje do znaczenia przyjętego w naukach biologicznych. Analizuje funkcję w odniesieniu do pewnego określonego systemu społecznego i procesów w nim zachodzących (integracja, adaptacja). Ciągłość i integracja struktury społecznej jest zachowywana w wyniku działań (czynności) i wzajemnych oddziaływań poszczególnych elementów systemu, tj. jednostek bądź grup społecznych. Definiując pojęcie funkcji A. R. Radcliffe-Brown pisze, że: „Funkcja dowolnej powtarzającej się czynności, takiej jak karanie zbrodni czy ceremonia pogrzebowa, to rola, którą pełni ona w całości życia społecznego, a więc jej wkład do utrzymania ciągłości strukturalnej”⁴.

Przedstawione przez B. Malinowskiego — w ramach funkcjonalnej teorii kultury — rozumienie funkcji, odwołuje się do kategorii potrzeb ludzkich, dokładniej, stanowi próbę wyjaśniania zjawisk społecznych i kulturowych przez odwołanie się do potrzeb. Funkcją poszczególnych elementów kultury jest mianowicie — obok utrzymania struktury społecznej i ciągłości systemu kulturowego — przede wszystkim zaspokojenie potrzeb człowieka. Istotę rozumienia pojęcia funkcji przez B. Malinowskiego oddaje następujące stwierdzenie: „... funkcja nie może być określona inaczej niż jako zaspokojenie potrzeb przez działalność”⁵. Analiza funkcjonalna zmierza — zdaniem B. Malinowskiego — do wyjaśniania

² R. K. Merton, *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, Warszawa 1982, s. 93-94.

³ E. Durkheim, *Zasady metody socjologicznej*, Warszawa 1963; zob. także A. R. Radcliffe-Brown, *O pojęciu funkcji w naukach społecznych*, w: *Elementy teorii socjologicznej*, Warszawa 1975, s. 190.

⁴ A. R. Radcliffe-Brown, *O pojęciu funkcji*, s. 192.

⁵ B. Malinowski, *Szkice z teorii kultury*, Warszawa 1958, s. 31.

nia faktów antropologicznych (społecznych i kulturowych) „... poprzez ich funkcję, poprzez rolę, jaką odgrywają w całościowym systemie kultury, poprzez sposób, w jaki są wzajemnie powiązane z innymi wewnątrz systemu”⁶.

Zaprezentowane powyżej definicje i określenia funkcji, pomimo wielu istotnych różnic, wynikających m.in. z różnej precyzji i ich dokładności oraz odmienności sformułowań językowych, ujmują analizowane pojęcie jako rolę, jaką określone zjawiska spełniają w utrzymaniu ciągłości struktur społecznych i całości systemu społecznego. Właściwą dla analizy funkcjonalnej jest definicja zaproponowana przez R. Mertona, według której Funkcje — to te dające się obserwować skutki, które przyczyniają się "do adaptacji i modyfikacji danego systemu"⁷. Autor wskazuje na błędne utożsamianie pojęć pozornie tylko odnoszących się do pojęcia funkcji i używanych z nim zamiennie. Należą do nich m.in. takie terminy, jak zadanie, cel, motyw, użyteczność, intencja. Prowadzić to może do wielu nieporozumień, bowiem z socjologicznego punktu widzenia funkcja jest zdarzeniem obiektywnym, „... odnosi się do obserwowalnych obiektywnych konsekwencji”, natomiast cel (zadanie, motyw) zalicza R. Merton do zdarzeń subiektywnych („dyspozycji subiektywnych”)⁸. Zakresy tych pojęć nie pokrywają się więc całkowicie, bowiem funkcja (skutek rzeczywisty) obejmować może nie tylko to, co zostało zamierzone w celu (zadaniu).

Występujące w polskiej literaturze socjologicznej liczne definicje czy określenia funkcji w sposób bezpośredni bądź pośredni nawiązują do wyżej prezentowanych definicji, właściwych dla analizy funkcjonalnej. Większość stanowią te, które w definiensie funkcji zawierają, lub w którym przeważają, kategorie obiektywne (elementy obiektywne). Funkcja jest bowiem określonym typem działania (czynności) przebiegającym wewnątrz określonego systemu społecznego, działania (procesu) wywołującego określone skutki, osiągane przy pomocy środków przez ów system wyznaczony. Przykładem może być definicja proponowana przez J. Szczepańskiego, który ujmuje funkcję jako „... ogół czynności i ich skutków związanych z wykonywaniem zadań”; natomiast zadanie to „... pewien zakres czynności, które wykonywane są i oceniane przez szersze zbiorowości”⁹. Podobnie Z. Tyszka stwierdza, iż „Zadanie, działania i efekt działalności stanowią jedność w ramach funkcji”, przyjmując równocześnie, że „... zadanie jest [...] z reguły implicite zawarte w funkcji jako działalności zaspokajającej istotną potrzebę, realizującej istotny cel”¹⁰.

⁶ B. Malinowski, *Anthropology*, w: *Encyclopaedia Britannica* First Supplementary Volume, London-New York 1926, s. 132-133; cyt. za: R. K. Merton, *Teoria socjologiczna*, s. 95.

⁷ R. K. Merton. *Teoria socjologiczna*, s. 122.

⁸ Ibidem, s. 96.

⁹ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1970, s. 302-303.

¹⁰ Z. Tyszka, *Socjologia rodziny*, Warszawa 1974, s. 60.

Do tej grupy definicji zaliczyć można ujęcie, z jakim spotykamy się w pracy F. Adamskiego¹¹.

A. Kotlarska-Michalska analizując zakres funkcji opiekuńczo-zabezpieczającej przyjmuje za podstawę swych rozważań definicję Z. Tyszki i proponuje, by jej zakres rozszerzyć o postawy członków rodziny¹². Zatem funkcja — zgodnie z powyższym — obejmowałaby nie tylko czynności, działania i ich skutki, ale również postawy tych, którzy realizują działania opiekuńczo-zabezpieczające, jak i postawy tych, wobec których opieka i pomoc są świadczone. Wyodrębnienie postaw jako elementu funkcji rodziny umożliwiłoby wprawdzie jej bardziej szczegółową analizę, ale sądzę, iż ukształtowane postawy zaliczyć można do skutków działań podejmowanych w jej ramach.

Do zaprezentowanego dotąd typu definicji funkcji zaliczyć można także i te, które funkcję ujmują jako określony skutek, nierzadko pozytywny, a autorzy milcząco zakładają, iż owe skutki są konsekwencją zjawisk oraz działań społecznych podejmowanych w ramach układu rodzinnego¹³.

Kolejną grupę stanowią te definicje, które opisują funkcje przez wskazanie nie na kategorie obiektywne, właściwe ujęciu socjologicznemu, a na kategorie subiektywne („subiektywne dyspozycje” — używając terminologii R. Mertona), takie jak zadanie, cel. Stanowisko takie prezentuje m.in. M. Ziemska, która stwierdza, że „Istnienie rodziny polega na wypełnianiu [. . .] głównych zadań, czyli funkcji”¹⁴. Podstawowe funkcje rodziny wskazują na zadania, których pełnienie jest znaczące dla makrostruktury społecznej, dla poszczególnych członków grup rodzinnej i rodziny jako całości.

Uwzględniając przedstawione dotąd uwagi, przez pojęcie funkcji rodziny proponuję rozumieć ogół podejmowanych czynności i działań, które przyczyniają się do realizacji określonych zadań, jakie rodzina ma do spełnienia oraz skutki tych działań. Efekty działań podejmowanych w ramach funkcji mogą po pierwsze, ujawnić się w rodzinie lub w szer-

¹¹ Terminem „funkcja” oznacza F. Adamski pewną działalność skierowaną na określony cel, podejmowaną w ramach danej struktury społecznej w celu podtrzymania ciągłości jej funkcjonowania bądź zaspokojenia potrzeb jednostkowych; zob. F. Adamski, *Socjologia małżeństwa i rodziny. Wprowadzenie*, Warszawa 1982, s. 45.

¹² A. Kotlarska-Michalska, *Zarys funkcji opiekuńczo-zabezpieczającej rodziny*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 1985, z. 1, s. 244.

¹³ Przykładem może być definicja zaproponowana przez A. Dodziuk-Lityńską i D. Markowską, według których funkcje rodziny to: „... określone zakresy skutków, jakie życie rodzinne wywołuje w szerszych układach społecznych”; zob. A. Dodziuk-Lityńska, D. Markowska, *Współczesna rodzina w Polsce*, Warszawa 1975, s. 15.

¹⁴ M. Ziemska, *Wpływ przemian funkcji rodziny na socjalizację dzieci*, w: *Rodzina i dziecko*, pod. red. M. Ziemskiej, Warszawa 1979, s. 234.

szym środowisku, po drugie, występować na bieżąco lub aktualizować się dopiero w przyszłości, po trzecie, obejmować nie tylko to, co zostało w zadaniu zamierzone. Skutki te — zarówno zamierzone, jak i niezamierzone — mogą przyjmować m.in. postać ukształtowanych cech psychicznych, biologicznych, zinternalizowanego przez jednostkę systemu wartości, norm, wzorów zachowań, postaw, prezentowanych poglądów, określonego zasobu wiedzy czy w końcu efektów materialnych.

Drugim ze wskazanych istotnych czynników wyznaczających zakres analizowanej funkcji socjalizacyjno-wychowawczej jest sposób definiowania procesu socjalizacji i wychowania. Pojęcia te — podobnie jak pojęcie funkcji — są różnorodnie precyzowane w naukach społecznych. U podstaw różnych sposobów rozumienia tych procesów tkwią odmienne koncepcje teoretyczno-metodologiczne¹⁵.

Najogólniej mówiąc, socjalizacja jest procesem zmian zachodzących w osobowości jednostki pod wpływem oddziaływania grupy społecznej. W znaczeniu szerszym proces ten obejmuje wszelkie oddziaływania grupy na jednostkę, a więc zarówno wpływy pozytywne, jak i negatywne, zależnie od typu przekazywanych norm, wzorów kulturowych, wartości i zasad postępowania. W ujęciu węższym socjalizacja oznacza oddziaływanie grupy wytwarzającej określoną kulturę ukierunkowane na wystąpienie społecznie pożądaných zmian osobowości jednostki. Zakres pojęcia socjalizacji wyróżnić można uwzględniając następujące czynniki: rodzaj grupy oddziałującej na jednostkę, charakter zmian zachodzących w osobowości jednostki pod wpływem oddziaływania grupy oraz okres życia, w którym zachodzi socjalizacja¹⁶.

J. Szczepański, podkreślając społeczny charakter analizowanego procesu, określa socjalizację jako tę „... część całkowitego wpływu środowiska, która wprowadza jednostkę do udziału w życiu społecznym, uczy ją zachowania się według przyjętych wzorów, uczy ją rozumienia kultury, czyni ją zdolną do utrzymania się i wykonywania określonych ról społecznych”¹⁷. Częścią tak ujmowanego procesu socjalizacji jest wychowa-

¹⁵ Przeglądu występujących w literaturze sposobów definiowania socjalizacji i wychowania dokonali w swych pracach m.in. Z. Skórny i R. Miller; zob. Z. Skórny, *Proces socjalizacji dzieci i młodzieży*, Warszawa 1976, s. 14-21; R. Miller, *Socjalizacja, wychowanie, psychoterapia*, Warszawa 1981.

¹⁶ Z. Skórny, *Proces socjalizacji*, s. 13.

¹⁷ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia*, s. 94. Zbliżone stanowisko prezentują T. Parsons i M. Ziemska; zob. T. Parsons, *Struktura społeczna a osobowość*. Warszawa 1969, s. 172; M. Ziemska, *Wpływ przemian*, s. 229. Inne stanowisko zajmuje K. Przecławski, co jest konsekwencją sposobu zdefiniowania procesu socjalizacji. Jest to „...proces zmian, zachodzących w jednostce pod wpływem środowiska społeczno-kulturowego, polegający na rozwoju osobowości w kierunku S Społecznie Pożądanym”, natomiast wychowanie to proces powodujący socjalizację, jest „drogą do socjalizacji”; zob. K. Przecławski, *Instytucje wychowania w wielkim mieście*, Warszawa 1971, s. 14.

nie, rozumiane jako proces kształtowania cech osobowości jednostki zgodnie z przyjętym w społeczeństwie ideałem wychowawczym, realizujący się w wyniku oddziaływań celowych, planowych i zinstytucjonalizowanych¹⁸. Z. Tyszka rozważając relacje między socjalizacją a wychowaniem proponuje ujęcie, zgodnie z którym socjalizacja obejmuje jedynie wpływy zewnętrzne spontaniczne środowiska społeczno-kulturowego, współkształtujące osobowość jednostki (tzw. wychowanie naturalne). Natomiast wychowanie utożsamia autor z celowym procesem urabiania osobowości w ramach stosunku wychowawczego między wychowawcą a wychowankiem¹⁹.

Socjalizacja polega zatem na włączeniu się jednostki w coraz liczniejsze i bardziej zróżnicowane grupy społeczne i podejmowaniu przez nią charakterystycznych dla tychże grup ról społecznych. W efekcie prowadzi to do ukształtowania społecznie pożądanых cech osobowości. Treścią przekazu socjalizacyjnego są wartości, aspiracje, normy i wzory regulujące zachowania oraz wiedza o otaczającej rzeczywistości. Przebieg i treść analizowanego procesu wyznaczają z kolei — zdaniem P. Bergera i T. Luckmanna — „znaczący inni”, tj. osoby, które pośredniczą w przekazywaniu wiedzy niezbędnej do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym (np. rodzice, osoby sprawujące opiekę nad dzieckiem)²⁰. Osoby „znaczące” w procesie przekazywania dziedzictwa kulturowego i wiedzy o otaczającej rzeczywistości społecznej dokonują selekcji, wyboru, interpretacji i wartościowania przekazywanych treści. Selekcja i interpretacja zależą od miejsca w strukturze społecznej osoby „znaczącej” oraz od cech jej osobowości. Do socjalizowanej jednostki — jak piszą P. Berger i T. Luckmann — „... dociera świat społeczny „przefiltrowany” przez ten podwójny wybór”²¹.

Jedną z grup odgrywających szczególnie ważną rolę w procesie przygotowania jednostki do uczestnictwa w życiu zbiorowym jest rodzina, pierwsze i podstawowe środowisko, w którym przebiega uspołecznienie jednostki. Siła i charakter jej oddziaływania socjalizacyjnego wynika z faktu, iż jest ona grupą pierwotną, zaspokaja podstawowe potrzeby jej członków, a pozytywny klimat emocjonalny w niej panujący pełni rolę stymulatora rozwoju psycho-społecznego jednostki. Rodzina nie jest oczywiście jedyną grupą społeczną, w której dokonuje się proces socjalizacji. Nie jest też w stanie dokonać pełnej socjalizacji jednostki (np. w środowisku rodzinnym nie można wyuczyć się odgrywania wszystkich

¹⁸ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia*, s. 94.

¹⁹ Z. Tyszka, *Mikro- i makrosocjalne uwarunkowania procesów socjalizacyjno-wychowawczych w rodzinie*, *Kwartalnik Pedagogiczny* 1934, nr 3, s. 5.

²⁰ P. Berger, T. Luckmann, *Społeczne tworzenie rzeczywistości*, Warszawa 1983, s. 205.

²¹ *Ibidem*, s. 205.

ról społecznych). Równie ważne są grupy i zbiorowości, których oddziaływanie przebiegają równolegle z procesem rodzinnej socjalizacji i go uzupełniają. Są to grupy rówieśnicze, społeczności lokalne, instytucje oświatowo-wychowawcze i inne szersze zbiorowości.

Z uwagi na to, iż jednostka, będąc równocześnie członkiem wielu grup, podlega ich wpływom socjalizacyjnym, pojawia się trudność jednoznacznego określenia i rozgraniczenia socjalizacyjnych efektów oddziaływań rodziny oraz oddziaływań innych grup i środowisk. Niezbędne jest zatem przyjęcie jako dyrektywy metodologicznej konieczności każdorazowego dokonywania analizy rodzinnych oddziaływań socjalizacyjnych na tle oddziaływań innych grup, w których jednostka równocześnie uczestniczy, i wobec których rodzina pełni zwykle rolę swobodnego selekcyjnera.

Kompleksowy charakter socjologicznego punktu widzenia na problematykę socjalizacji nie wyklucza interdyscyplinarnego podejścia w badaniach nad funkcją socjalizacyjną. Próbę takiego komplementarnego podejścia psychosocjologicznego w analizie tejże funkcji prezentuje T. Kukułowicz twierdząc, że jednostka, jej osobowość, stanowi jedność Psycho-socjo-kulturową, w ramach której niełatwo oddzielić elementy tak, by stanowiły obszary zainteresowań właściwe jednej dyscyplinie naukowej. Zaproponowane przez autorkę ujęcie pozwala rozpatrywać zjawisko socjalizacji w bardzo szerokim kontekście, uchwycić jego złożoność i zróżnicowanie, jak również wskazać na wielość społecznych i psychologicznych uwarunkowań²². Podejście takie stanowi też wyraz nasilającej się tendencji do ujęć kompleksowych, interdyscyplinarnych w naukach społecznych, a zarazem dążenia do określenia nowego punktu widzenia na procesy socjalizacji.

Swoistą cechą rodziny jest to, że pełnione przez nią funkcje — pomimo swej wyraźnie zaznaczającej się odrębności — stanowią złożoną integralną całość. Żadna z nich nie może być zrealizowana w pełni, jeśli czynić to w oderwaniu od innych. Jakakolwiek istotna zmiana którejś z podstawowych funkcji nie pozostaje bez wpływu na funkcje pozostałe, na funkcjonowanie całej rodziny. Rolę „wiodącą” w stosunku do pozostałych funkcji pełnionych przez współczesną rodzinę pełni analizowana funkcja socjalizacyjno-wychowawcza z uwagi na swój uniwersalny charakter. Z. Tyszka podkreśla, że „Funkcja socjalizacyjno-wychowawcza leży niejako „u podstaw” innych funkcji, spełnia w stosunku do sposobów ich wypełniania rolę kreatywną, a przynajmniej współkreatywną, bowiem w procesie socjalizacji rodzinnej „potomstwo internalizuje normy i wzory regulujące jego partycypację w wykonywaniu poszczególnych

²² T. Kukułowicz, *Komplementarność psychosocjologicznego podejścia w analizie funkcji socjalizacyjnej rodziny*, w: *Metodologiczne problemy badań nad rodziną*, Pod. red. Z. Tyszki, Poznań 1980.

funkcji czy podleganiu im — i to zarówno w rodzinie pochodzenia, jak i przyszłej rodzinie prokreacji"²³.

Pomimo, wskazanego powyżej, integralnego powiązania funkcji rodziny, analiza zakresu funkcji socjalizacyjno-wychowawczej — ze względu na jej znaczenie — zmierzać winna do określenia stopnia rozłączości tejże funkcji, czyli zakresu będącego tylko jej domeną oraz obszarów stycznych, elementów wspólnych z innymi funkcjami. Wyrazem trudności z jednoznacznym przyporządkowaniem różnych sfer działalności rodzinnej analizowanej funkcji jest częste łączenie przez badaczy w ramach jednej funkcji działań np. opiekuńczych, socjalizacyjnych i wychowawczych na skutek ich współwystępowania a zarazem różnorodności. Należy zgodzić się zatem z postulatem Z. Tyszki o konieczności wyodrębnienia „... w każdej analizowanej funkcji elementów zasadniczych, stanowiących stały »trzon« tej funkcji i nadających jej tożsamość”²⁴, który następnie może być poszerzony — w zależności od zakresu i specyfiki badań — o „graniczne tereny”, o elementy wspólne z innymi funkcjami.

Występujące w literaturze definicje funkcji socjalizacyjno-wychowawczej różnią się głównie przyjętym przez ich autorów zakresem (wykazem) czynności, działań i ich skutków związanych z tą funkcją i niezrędko przyjętą dla niej nazwą. Wszyscy badacze są jednak zgodni co do jej znaczenia, trwałości, niezbywalności, względnej autonomii, tego, że bez jej realizacji rodzina nie mogłaby prawidłowo funkcjonować, a negatywne konsekwencje poniosłaby nie tylko sama rodzina, ale i szersze środowisko społeczne.

Wśród licznych funkcji pełnionych przez rodzinę wiejską B. Gałęski wyróżnia funkcję wychowawczą. Jego zdaniem, funkcja ta polega na „... wychowaniu dzieci, kontroli nad ich zachowaniem, wyposażeniem ich w niezbędną do życia wiedzę, wpajaniu im panujących w społeczeństwie norm i wartości oraz wprowadzaniu w określone grupy i do określonych instytucji społecznych”²⁵. Zakres funkcji — choć nazwanej przez autora wychowawczą — odpowiada, z uwagi na jej rozległość, funkcji socjalizacyjnej. Zawiera też elementy funkcji kontrolnej, polegającej na kontroli zachowań jednostek pod względem przestrzegania obowiązującego systemu norm i wartości. W proponowanym przez B. Gałęskiego ujęciu termin „wychowanie”, w znaczeniu nadanym mu przez autora, odpowiada pojęciu socjalizacji.

Szeroko rozumiana funkcja socjalizacyjno-wychowawcza — obok oddziaływań socjalizacyjnych i wychowawczych — obejmuje elementy

²³ Z. Tyszka, *Teoretyczno-metodologiczne podstawy badań funkcji rodziny współczesnej*, w: *Rodzina a struktura społeczna*, pod red. Z. Tyszki, Bydgoszcz 1984, s. 139.

²⁴ *ibidem*, s. 139.

²⁵ B. Gałęski, *Socjologia wsi*. Warszawa 1966, s. 66 - 67.

wspólne z takimi funkcjami, jak opiekuńcza, kontrolna, emocjonalno-ekspresyjna i kulturalna. Według Z. Giereluk-Lubowicz rodzina jako środowisko i instytucja wychowawcza realizuje funkcję kształcącą, która polega na rozwijaniu i realizacji zainteresowań poznawczych, kształceniu umiejętności oraz nawyków pracy oraz funkcję aktywizacji twórczej, polegającą na aktywizacji jednostki w kierunku samokształcenia i samodoskonalenia się. Obok wyżej wymienionych, oddziaływania wychowawcze obejmują swym zakresem elementy funkcji opiekuńczej, która polega na zabezpieczeniu bytu materialnego i trosce o zdrowie członków rodziny, oraz elementy funkcji emocjonalnej, polegającej na zaspokajaniu podstawowych potrzeb psychicznych (głównie poczucia bezpieczeństwa, oddźwięku i społecznej akceptacji). Tak szerokie ujęcie analizowanej funkcji wynika z przyjętego przez autorkę rozumienia procesu wychowania, który obejmuje całokształt oddziaływań rodziny, podejmowanych świadomie i celowo, jak również przebiegających samorzutnie, w sposób niezamierzony i okolicznościowy, a prowadzących do trwałych zmian w osobowości jednostki²⁶.

M. Ziemska zalicza funkcję socjalizacyjną do podstawowych i niezbędnych funkcji pełnionych przez rodzinę. Analiza tejże funkcji wymaga uwzględnienia dwóch jej aspektów: społecznego i indywidualnego, tj. zadań, których pełnienie jest istotne dla mikrostruktury społecznej, dla członków grupy rodzinnej i rodziny jako całości. Obejmuje „... wprowadzanie w społeczeństwie najmłodszych obywateli, przekazywanie im języka, podstawowych zasad dobrego zachowania obowiązujących w danym społeczeństwie, zwyczajów, obyczajów, przygotowanie do pełnienia późniejszych ról społecznych, kształtowanie świata wartości moralnych i wartości kultury oraz kontrolowanie postępowania członków”²⁷. Funkcja ta, zdaniem autorki, polega nie tylko na realizacji zadań socjalizacyjno-wychowawczych wobec dzieci, obejmuje również proces adaptacji dorosłych do szeregu ról rodzinnych, w tym małżeńskich i rodzicielskich.

Najszerze ujęcie funkcji socjalizacyjnej proponuje W. Jacher. Jego zdaniem, proces socjalizacji polega na przekazywaniu jednostce systemu zinstytucjonalizowanych środków wychowania i kontroli, tj. norm społecznych, wartości, wzorów, postaw, umiejętności itp., w celu przygotowania jednostki do udziału w życiu zbiorowym i rozwoju jej osobowości. Dokonuje się równocześnie na płaszczyźnie: biologiczno-popędowej, psychiczno-uczuciowej, społeczno-kulturowej i świadomościowo-moralnej. Na płaszczyźnie biologiczno-popędowej funkcja socjalizacyjna oznacza głównie zabezpieczenie opieki i właściwych warunków materialno-eko-

²⁶ Z. Giereluk-Lubowicz, *Wychowanie w rodzinie wielkomiejskiej*, Warszawa 1979, s. 19.

²⁷ M. Ziemska, *Wpływ przemian*, s. 245.

nomicznych. W sferze psychiczno-uczuciowej zasadniczą rolę odgrywają więzi emocjonalne łączące członków rodziny, wzajemne postawy miłości, życzliwości i akceptacji. Na płaszczyźnie społeczno-kulturowej następuje przekazywanie i przyjmowanie wartości społecznych, obyczajów, tradycji, wzorów i norm społecznych oraz umiejętności współdziałania z innymi. Efektem tego procesu jest przygotowanie jednostki do aktywnego udziału w życiu społecznym i kulturowym. Oddziaływania socjalizacyjne rodziny w dziedzinie świadomościowo-moralnej polegają na przyswojeniu i internalizacji norm, reguł i zasad moralnych, opartych na przyjętym systemie wartości, konkretyzujących się w zachowaniach i we wzajemnych oddziaływaniach między rodzicami a dziećmi. Mechanizm oddziaływania socjalizacyjnego grupy rodzinnej, w obrębie scharakteryzowanych wyżej płaszczyzn, obejmuje następujące elementy: 1) cele, które wyznaczają ramy działań socjalizacyjnych, są wartościami, do których należy dążyć; 2) środki, tj. społecznie uznane sposoby osiągania celów, wartości oraz związane z nimi normy regulujące zachowania; 3) motywacje, rozumiane jako uzasadnienie propagowanych celów i środków, odpowiadające uznanym i cenionym wartościom²⁸. Zaproponowany przez W. Jachera zakres funkcji socjalizacyjnych rodziny umożliwia wielopłaszczyznową jej analizę. Autor formułuje ponadto, na podstawie przyjętych założeń ogólnoteoretycznych, szereg wniosków praktycznych adresowanych przede wszystkim do rodziców, głównych realizatorów tej funkcji.

W podobny sposób analizowaną funkcję ujmuje F. Adamski. Obejmuje ona proces wprowadzania młodego pokolenia w życie społeczne i przekazywanie dziedzictwa kulturowego. Przekazywanie wartości i norm życia zbiorowego ogranicza autor głównie do młodego pokolenia. Charakterystyka oddziaływań socjalizacyjnych rodziny nawiązuje do propozycji W. Jachera (czteropłaszczyznowej analizy tego procesu)²⁹.

O funkcji utrzymania ciągłości kulturalnej pisze z kolei J. Szczepański. Polega ona na przekazywaniu potomstwu w procesie socjalizacji dziedzictwa kulturowego (tj. języka, obyczajów, wzorów zachowań i systemu wartości) oraz wiedzy i umiejętności niezbędnych do pełnienia ról społecznych³⁰. Jest to funkcja, zdaniem J. Szczepańskiego, jaką rodzina spełnia we wszystkich typach społeczeństw i niezależnie od typu rodziny. Wyznaczana jest, podobnie jak inne funkcje, przez ogólny stan społeczeństwa, przez jego makrostrukturę i poziom ekonomiczny³¹.

Oddziaływania socjalizacyjno-wychowawcze rodziny, pod nazwą funkcji wychowawczej, analizują A. Dodziuk-Lityńska i D. Markowska. Zda-

²⁸ W. Jacher, *Funkcje socjalizacyjne rodziny*, Kwartalnik Opolski 1977, nr 4.

²⁹ F. Adamski, *Socjologia małżeństwa*, s. 53.

³⁰ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia*, s. 304.

³¹ Ibidem, s. 308.

niem autorek — „Rodzina utrzymuje ciągłość kulturową społeczeństwa poprzez przekazywanie potomstwu dorobku kulturowego, zapoznawanie młodych osobników z zasadami współżycia społecznego, kształtowanie nawyków twórczych itp.”³² Proces ten kształtuje osobowość jednostki, czyniąc z istoty biologicznej — istotę społeczną. Zmiany sposobu pełnienia funkcji wychowawczej zdążać będą w kierunku: 1) rozszerzenia współdziałania i współpracy z pozarodzinnymi instytucjami oświatowo-wychowawczymi, 2) wzrostu wiedzy i umiejętności pedagogicznych rodziców, 3) wypierania autokratycznych metod wychowawczych przez demokratyczne, 4) równorzędnego udziału obojga rodziców w procesie wychowania, 5) indywidualizacji i uelastycznienia wzorów oddziaływania w zależności od przeobrażeń szerszego środowiska społecznego i od specyficznych warunków funkcjonowania rodziny³³.

Jedno z najszerszych, a zarazem najpełniejsze ujęcie funkcji socjalizacyjno-wychowawczej rodziny spotykamy w pracach Z. Tyszki³⁴. Funkcja socjalistyczna to „Wprowadzenie dziecka w świat kultury danego społeczeństwa, przygotowanie do samodzielnego pełnienia ról społecznych oraz interakcja osobowości małżonków”³⁵. Wyraża się ona nie tylko w oddziaływaniu na potomstwo, ale i we wzajemnych oddziaływaniach małżonków na siebie. Socjologiczna analiza procesów socjalizacji w rodzinie winna, jak stwierdza Z. Tyszka, koncentrować się przede wszystkim na przebiegu i mechanizmach procesów i oddziaływań mikro- i makrostrukturalnych, przygotowujących jednostkę do pełnienia określonych ról społecznych oraz zrastania jednostki w kulturę społeczeństwa i subkulturę środowiska³⁶. Socjalizacyjna funkcja polega na wypełnianiu przez rodzinę następujących zadań: 1) przekazywaniu wiedzy o świecie przyrodniczym i społecznym; 2) wdrażaniu umiejętności i nawyków posługiwania się przedmiotami kultury materialnej; 3) przekazywaniu wzorów zachowania i działań odpowiadających oczekiwaniom społeczeństwa i środowiska, internalizacji norm i wartości; 4) przekazywaniu systemu społecznie akceptowanych wartości; 5) internalizacji sposobów działania mających prowadzić do wskazanych celów; 6) przekazywaniu dorobku społeczeństwa w zakresie kultury duchowej³⁷. Zdaniem autora, proces socjalizacji rodzinnej realizuje się poprzez: 1) przykład i naśladowictwo; 2) system nakazów i zakazów; 3) działalność pobudzającą w pożądanym kierunku

³² A. Dodziuk-Lityńska, D. Markowska, *Współczesna rodzina*, s. 16

³³ Ibidem, s. 252.

³⁴ Przy tożsamym zakresie i znaczeniu funkcja ta określana jest bądź terminem funkcji socjalizacyjnej (Z. Tyszka, *Socjologia rodziny*, Warszawa 1974), bądź funkcji socjalizacyjno-wychowawczej (Z. Tyszka, *Rodziny robotnicze w Polsce*, Warszawa 1977; Z. Tyszka, *Rodziny współczesne w Polsce*, Warszawa 1982).

³⁵ Z. Tyszka, *Socjologia rodziny*, s. 64.

³⁶ Ibidem, s. 64.

³⁷ Ibidem, s. 170 - 171.

aktywność wychowanka; 4) system kontroli społecznej realizowany poprzez proces nagradzania i represji³⁸.

Zakres, szczegółowość prezentowanych definicji i określeń analizowanej funkcji socjalizacyj no-wychowawczej zależą — o czym świadczy zaprezentowany powyżej przegląd — w głównej mierze od przyjętych przez autorów znaczeń terminów „socjalizacja” i „wychowanie”. Używana nazwa: „funkcja socjalizacyjna” bądź „funkcja wychowawcza” w większości nie wskazuje, na jaki aspekt autorzy kładą nacisk.

Uzasadnione wydaje się przyjęcie, że funkcja socjalizacyj no-wychowawcza to ogół czynności i działań oraz ich skutków, związanych z realizacją przez rodzinę następujących zadań, podejmowanych w celu zaspokojenia potrzeb jednostkowych, potrzeb rodziny jako całości i potrzeb społeczeństwa globalnego: 1) przekazywanie i przyswajanie dziedzictwa kulturowego zarówno w zakresie kultury materialnej (przede wszystkim przekazywanie i przyjmowanie umiejętności korzystania z wytworów kultury materialnej), jak i kultury duchowej; 2) przekazywanie i uczenie się języka ojczystego³⁹ 3) ustalanie, przekazywanie i przyswajanie systemu wartości, który wyznacza cele działania, aspiracje, zachowania, postawy; 4) ustalanie, przekazywanie i przyswajanie środków, za pomocą których uznane wartości (cele) można osiągnąć oraz dostarczanie motywacji do działań prowadzących do uznanych przez rodzinę celów i wartości; 5) ustalanie, przekazywanie i przyswajanie norm postępowania poszczególnych członków rodziny, wskazujących na określony zakres zachowań obowiązujących, zgodnych z oczekiwaniami rodziny; 6) ustalanie, przekazywanie i przyswajanie wzorów zachowań wyznaczanych przez wartości, cele, środki, motywacje i normy obowiązujące w rodzinie oraz umiejętności pełnienia rodzinnych i pozarodzinnych ról społecznych; 7) ocena zachowań członków rodziny pod względem ich zgodności z przyjętymi normami, wzorami zachowania i wzorami osobowymi; 8) kontrola zachowań członków rodziny oraz stosowanie sankcji (dodatnich i ujemnych) w zależności od stopnia zgodności zachowań z uznanymi, akceptowanymi normami i wzorami⁴⁰.

Analizowana funkcja socjalizacyj no-wychowawcza obejmuje zatem proces ustalania — w procesie wewnątrzrodzinnych interakcji — systemu wartości, norm i wzorów zachowań oraz przekazywanie tych treści

³⁸ Ibidem, s. 171.

³⁹ Język ojczysty stanowi wprawdzie element dziedzictwa kulturowego (podobnie jak wartości, normy, wzory zachowania), jednak z uwagi na jego znaczenie w procesie socjalizacji i utrzymania ciągłości kulturowej społeczeństwa wydaje się uzasadnione wyodrębnienie języka i sfery działań związanych z jego przekazywaniem i przyswajaniem jako odrębnej kategorii.

⁴⁰ W prezentowanej próbie sformułowania zadań funkcji socjalizacyjno-wychowawczej rodziny wykorzystywałam min. ustalenia Z. Tyszki zawarte w: Z. Tyszka, *Socjologia rodziny*, s. 170 - 171.

ci członkom rodziny. Skutkiem oddziaływań rodzinnych będzie internalizacja tychże treści oraz przyswojenie niezbędnej wiedzy i umiejętności pełnienia ról rodzinnych i tych, które członkowie rodziny pełnią w szerszych zbiorowościach. Wypełnianie wskazanych powyżej zadań wymaga od członków rodziny podejmowania szeregu określonych czynności, których wszechstronny i wyczerpujący przegląd stanowić może dopiero zasadną podstawę stworzenia listy wskaźników, pozwalających efektywnie analizować empirycznie omawianą funkcję.

THE SCOPE OF SOCIALIZATION-EDUCATIONAL FUNCTION OF A FAMILY

Summary

The purpose of this article is to determine the scope of one of more important functions of a family, i.e. the socialization-educational function. Therefore, it was necessary to explain and specify the notions of „function”, „socialization” and „education” as well as to list more important definitions of these notions presented in the literature.

Taking into account general considerations on the notion of „function” contained in her article, the author proposes to define „the function of the family” as the totality of the family's activities and consequences of these activities which contribute to carrying out the tasks the family is to fulfil. In turn, the essence and content? of the socialization-educational function is the implementation of the following tasks: 1) transferring and acquiring material and spiritual cultural heritage; 2) transferring and acquiring the native language; 3) determining, transferring and acquiring the system of values; 4) determining, transferring and acquiring the means by which the desired values may be achieved and providing motivation for activities; 5) determining, transferring and acquiring the models of behaviours together with the capacity to perform various social roles inside and outside the family; 6) controlling and evaluating behaviours of family members and applying sanctions.